

Мирослав М. Поповић
научни сарадник
Одељење за историју, Филозофски факултет Универзитета у Београду

ЦРКВЕНА ПОЛИТИКА СТЕФАНА УРОША II МИЛУТИНА (1282–1321): ПОВОДОМ СЕДАМСТОГОДИШЊИЦЕ СМРТИ

Апстракт: Циљ рада је да представи црквену политику за време владавине Стефана Уроша II Милутина (1281–1321), уз осврт на околности настанка, развој и циљ његовог житија, те развој епископија Српске цркве, односе са Римокатоличком црквом и Светом столицом, као и на мрежу православних и римокатоличких сарадника краља Милутина у Приморју и његову активност у црквеној политици у овој области, као и у северној Албанији.

Кључне речи: Стефан Урош II Милутин, Стефан Драгутин, краљица Јелена, Српска православна црква, Римокатоличка црква

Краљ Стефан Урош II Милутин, млађи син српског краља Стефана Уроша I (1243–1276) и српске краљице Јелене (умрла 1314), брат краља Стефана Драгутина (1276–1282) проглашен светим, остао је запамћен по најзнатнијој ктиторској делатности међу Немањићима. Приписује му се подизање око четрдесет цркава и манастира, што није лако проверљиво, али се зна да је градио и обнављао многе манастире, и у Јерусалиму, Цариграду, Солуну и Светој Гори. У Хиландару су обављени велики радови, уместо старе је подигнута нова црква, манастир је опасан јаким зидинама, а подигнута је и тврђава на морској обали, код места Хрусија са црквом посвећеном Вазнесењу Христовом. У Призрену је као катедрална црква Призренске епископије саграђена Богородица Лјевишка, затим Грачаница као средиште Липљанске епископије, у Скопљу Богородица Тројеручица, центар Скопске епископије. Обновљена је Жича, подигнут је храм Светом Стефану у Бањској, седишту Бањске, односно Ибарске епископије на једно време, где је Милутин и сахрањен. Обновио је Манастир Светог Ђорђа – Горга код Скопља, Цркву Светог Константина и Светог Јована Крститеља у Скопљу, Манастир Светог Ђорђа у Старом Нагоричину, Светог Николе у Кожљу на Вардару и Светог Никите у околини Скопља. Милутинова је заслуга обнављање Цркве Светог Ђорђа у Ораховици, у жупи

Дабру, а изградио је и Цркву Св. Јоакима и Ане у Студеници или Краљеву цркву.¹ У овом раду покушаћемо да, у најглавнијим цртама, представимо развој Српске Православне Цркве и односе са Римокатоличком црквом у време Милутинове владавине, уз осврт на најважнија дешавања у српској држави и међународну ситуацију. Користили смо и делове из наших ранијих истраживања.²

Питање житија краља Милутина

Архиепископ Данило II (1324–1337) је главни аутор несумњиво најсложенијег дела српске средњовековне књижевности, *Живота краљева и архиепископа српских, или Даниловог зборника*. Даје нам слику

1 Милош Благојевић, *Србија у доба Немањића, : од кнежевине до царства: 1168-1371 – илустрована хроника*, Београд, 1989, 133-135. Види детаљно Влада Станковић, *Краљ Милутин (1282-1321)*, Београд: Фреска, 2012; Мирјана Живојиновић, „Болница краља Милутина у Цариграду“, *ЗРВИ* 16 (1975), 105-117; Иста, „Хиландар и пирг у Хрусији“, *Хиландарски зборник* 6 (1986), 59-82; Иста, „Светогорски дани Данила II“, у: *Архиепископ Данило II и његово доба*, Београд: САНУ, 1991, 75-81; Иста, „Да ли је сачувана повеља краља Драгутина Хиландару“, *ЗРВИ* 32 (1993), 129-136. За контекст епохе види Ђорђе Бубало, *Српска земља и поморска у добу владавине Немањића. Књ. 1. Од Сабора у Расу до Сабора у Дежеву*, Београд: Филип Вишњић, 2019.

2 Мирослав Поповић, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, Београд: Институт за теолошка истраживања Богословског факултета у Београду, 2010; Исти, *Стефан Драгутин: верска политика и култ: прилози за биографију*, Лепосавић: Институт за српску културу, 2020.

Темнић

политичког, културног и црквеног развоја раног 14. века. Садржи податке о Немањићима од Радослава (1228–1234) до првих година Душанове владе (1227–1335) и о црквеним поглаварима од архиепископа Арсенија (1233–1263) до патријарха Јефрема (1375–1379, 1389–1392), у периоду 1233–1375. Већина житија има структуру хагиографије, док су нека изложена у краћој форми, тако да подсећају на хронике. На овом зборнику радила су најмање четири писца. Према Гордону Мак Данијелу, скоро сва житија написана су између 1317. и око 1340. године. Два су додата касније, последње 1375. г. Сам Данило је творац већине главних биографија, Уроша (1243–1276), Драгутина, Јелене, Милутина (1282–1321), Арсенија, Јевстатија I (1279–1286) и можда Јоаникија (1272–1276).³

У својим житијима Данило II приказује животе водећих личности Цркве и државе. Биографски прикази су у оквирима канона црквенословенске хагиографије. Усмерени су на личности које су биле свете или су као такве приказиване и требало им је указати поштовање. Данило казује много тога ван данашњег схватања историје и реалности.⁴ Сваки рад је био написан одвојено са циљем да задовољи различите захтеве. Садржина, стил и донекле однос аутора према свом предмету разликује житија једно од другог. *Житије краљице Јелене* карактерише више реторских медитација и молитви од *Житија краља Драгутина* и *Житија краља Милутина*. Милутиново житије више делује као витешки подухват него живот светитеља. Свако житије захтева да се сагледа у свом историјском и књижевном контексту.⁵

Властита дефиниција Данила II као историографа често се поклапа са грчким схватањем *historia*. Сматрао се обавезним да извештава о ономе што је чуо и разумео и о ономе о чему су неки стари људи могли сведочити и причати.⁶ У Даниловој фразеологији је већи удео елемената који се односе на земаљско него код других старосрпских писаца. Наилазимо уз обавезна општа места (топосе) хагиографије и на велики део општих места државне идеологије, династичке историографије,

3 Гордон Мак Данијел, „Данило II“, у: Данило, *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*, 1988, 11–12.

4 Станислав Хафнер, „Данило II као средњовековни историограф“, у: *Архиепископ Данило II и његово доба*, уредник Војислав Ј. Ђурић, Београд: САНУ, 1991, 132–133.

5 Г. Мак Данијел, „Данило II“, 17.

6 С. Хафнер, „Данило као средњовековни историограф“, 134.

владарских врлина, владарских похвала и приказа ратова.⁷ Житија представљају мешавину књижевних врста и типова текстова, о чему сведочи карактеристична композиција – молитве, делови повеља, унутрашњи монолози, дијалози са душом, поуке, тужбалице, похвале.⁸

Данилов текст прожет је естетиком аскетизма, која је настала у средини византијског монаштва, а чијих су се монашких идеала, поред монаха, придржавали или њима тежили и други узорни хришћани. Међу њима је било доста владара који су добровољно примали ризу и у манастирима завршавали свој живот. Естетика аскетизма била је недостижни идеал на који се могло гледати са чуђењем и страхопоштовањем. Тај идеал следили су и владари из породице Немањића, који су се махом замонашивали пре смрти, почев од оснивача, Стефана Немање.⁹

Према Радмили Маринковић, године 1317, после смрти Јелене 1314. и Драгутина 1316, написана су њихова житија са циљем да се покаже Милутинова предност над Драгутиновом лозом да влада српском државом. Све што није било у интересу култа Немањића, Милутиновог програма и православља изостављено је. Успостављење Драгутиновог култа је, с друге стране, осујећено, вероватно да би се оспорила светост Драгутиновог огранка лозе Немањића. Живот краљице Јелене је прича о братској слози под окриљем разумне и свете мајке. Краљица Јелена се непрекидно моли за своје синове, краља Драгутина и краља Милутина.¹⁰

Постоје изгледи да је Данило аутор *Кратког житија краља Милутина*, који представља вид владарске аутобиографије. Оно је сачувано у Милутиновој повељи о улијарима из 1317, а сачувана је у хиландарском препису из прве половине 15. века. На основу овог текста настало је и *Пролошко житије краља Милутина*. Једна од целина Даниловог зборника, у виду прве фазе окупљања била би, према Р. Маринковић, *Историја Милутиновог доба*, у чији би састав улазиле Јеленина, Драгутинова и Милутинова биографија. Изгледа, према Р. Маринковић, да

7 Исто, 135.

8 Исто, 136.

9 Милунка Митић, „Свето писмо у Житију краљице Јелене од архиепископа Данила II“, у: *Српска књижевност и Свето писмо*, Београд, 1997, 61.

10 Радмила Маринковић, „Владарске биографије из времена Немањића“, *Прилози за КЈИФ* 1-2 (1978), 12.

до Милутинове смрти 1321, сва три текста нису могла постојати напореда, јер је Милутинова биографија била саставни део повеље, али су могли Драгутиново и Јеленино житије, који су допуњавани. Пошто је Милутинова аутобиографија прерасла у биографију, сва три текста су могла бити окупљена и настала би *Историја Милутиновог доба*, састављена од његове уже биографије и ширег састава од три житија, којима се објашњавао Милутинов долазак на престо и његов животопис добио целину.¹¹ Према М. Кашанину, у животопису краља Милутина највише се говорило о ратовима, о борбама са Византијом, с браничевским великашима Дрманом и Куделином, бугарским кнезом Шишманом, с татарским каном Ногајем, са Турцима. Истиче се да је Милутин побожан, храбар, милостив, градитељ цркава, истиче се његова телесна лепота и богатство. Како каже Кашанин: „у три главна списа дата су три карактера – краљ Драгутин је несрећан краљ и мистичан монах, краљица Јелена умна жена и узорна мати, краљ Милутин добар ратник и велики владар“.¹²

Према С. Марјановић Душанић, „Данило одређује основну потку житија – да буде прича о јуначким подвизима, сасвим различита, усталом, и по типу и по функцији, од претходна два житија његовог зборника.“ Данило тежи да представи слику „неустрашивог краља и његове јуначке подвиге и победе у ратовима. Стога портрет идеалног владара, саображен хагиографском обрасцу, ставља у непосредну везу са већ виђеним топосом о помоћи светих заштитника у биткама. Богоизабрање, удружено са светородством и освештано молитвама светих Симеона и Саве, али и конкретном помоћу св. Симеона у биткама против спољних непријатеља, дају целовит оквир житијној причи, и уједно представљају предуслов будуће Милутинове светости“.¹³ Како даље наводи С. Марјановић Душанић, „више но иједно друго житије из Даниловог зборника, повест о светом краљу Милутину садржи елементе витешке повести, национално обојене [...] Милутиново житије је стога неопходна карика у унутрашњој

структури иницијалне замисли зборника као јединственог српског пролога“. Износи мишљење да зборник показује да је његова структура унапред осмишљена, „која тек анализом унутарњих идеолошких слојева и увиђањем функција појединачних житија у оквирима целине добија свој пуни смисао“.¹⁴

Милутинов долазак на престо и околности у српској држави

Крајем Драгутинове владавине Србију је захватила велика „узбуна“. Према архиепископу Данилу II (рођен око 1270, српски архиепископ 1324–1337), аутору *Житија српских краљева и архиепископа*, Драгутин је под градом Јелечом, рефугијалном тврђавом на планини Рогозни, пао с коња и сломио ногу. У средњем веку се сматрало да је инвалидност препрека у вршењу владарских дужности, а често се исказује мотивом пада са коња.¹⁵ То је опште место хришћанске политичке мисли европског Истока, које види у владаревом паду са коња и физичким последицама такве незгоде Божју вољу: пали владар више не треба да остане на престолу, неспособан да обавља задатак врховног војсковође.¹⁶ Да је непосредни повод промене на престолу био Драгутинов пад са коња потврђују и један страни по имену непознат писац, тзв. Аноним¹⁷ и византијски историчар Пахимер, који погрешно датира овај догађај.¹⁸ Западни посматрачи не доносе међусобно потпуно усаглашене верзије. Аноним има чак две, нешто различите верзије, свакако од различитих извора. Према првој, Драгутин

¹⁴ Исто, 170.

¹⁵ Даница Поповић, „Култ краља Драгутина – монаха Теоктиста“, *Зборник радова Византолошког института* 38 (1999/2000), 312. Види: Соња Петровић, „Нешто о општим местима: пад са коња“, у: *Словенско средњовековно наслеђе: зборник посвећен Ђорђу Трифуновићу*, Београд: Чигоја штампа, 2001 (штампано 2002), 443–462.

¹⁶ Stanislav Hafner, *Studien zur altserbischen dynastischen Historiographie (O padu sa konja)*, Munich: Verlag R. Oldenbourg, 1964, 121–123.

¹⁷ Најновије критичко издање Тибор Живковић, Владета Петровић, Александар Узелац, *Анонимус descriptionis Europae orientalis/Анонимов опис Источне Европе*, критичко издање текста на латинском језику, превод и филолошка анализа Драгана Кунчер, Београд: Историјски институт, 2013, 124–125. Књига садржи драгоцену уводну студију о самом извору и његовом аутору.

¹⁸ *Византијски извори за историју Југославије VI*, Београд: Византолошки институт САНУ, 1986, 28, 43–45.

¹¹ Димитрије Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд: Српска књижевна задруга, 1980, 176–177; Радмила Маринковић, „Како проучавати Данилов зборник“, у: *Архиепископ Данило II и његово доба*, Београд: САНУ, 1991, 226–228.

¹² Милан Кашанин, *Српска књижевност у средњем веку*, Просвета: Београд, 1990, 223–228.

¹³ Смиља Марјановић Душанић, *Свети краљ: култ Стефана Дечанског*, Београд: Слио, 2007, 166.

Темнић

је абдицирао, а према другој привремено се повукао због болести.¹⁹ Барски надбискуп Пијом Адам, који пише 1332, тврди да је болесни Драгутин поделио краљевство.²⁰ Јасно је изразио однос западних сила према Србији, које у њеним географским оквирима виде две државе. То говори и Аноним – Стефан (Драгутин) влада Србијом, Урош (Милутин) Рашком и додаје „*nunc sunt duo reges*“.²¹ За Пахимера споразум у Дежеву спада у унутрашњу српску политику и директно га не интересује, али је његово виђење изузетно значајно за реконструкцију догађаја.²²

Изван сваке је сумње да је Драгутинов пад са коња био полазна тачка за промене у Србији, али то свакако није било довољно да Драгутин напусти престо. Он је на то био приморан из више разлога, а највише због тога што српска властела није била задовољна Драгутиновим чврстим везама са Угарском. Незадовољна је била и Црква, због Драгутиновог преотимања престола од оца.²³ Данас је тешко рећи да ли је у том тренутку Драгутин био изложен непосредном притиску властеле и колико је било Милутиново учешће у припреми тог догађаја.²⁴

Према М. Динићу следи да су Драгутинова болест и Дежевски споразум довели до следећег: Драгутин препушта престо Милутину не само због своје тренутне болести, већ и због нереда које је она узроковала; Милутин је имао да доживотно остане на власти; После његове смрти врховна власт прећи ће на једног од Драгутинових синова; Драгутин је био подређен млађем брату, који је сматран врховним господарем све српске земље; Драгутин после абдикације није службено носио краљевску титулу; Даљи односи међу браћом зависе од тога

колико ће се одржавати споразум у Дежеву.²⁵

Обично се сматра да је Драгутин сломио ногу почетком 1282. и било је потребно да протекне неко време пре него што се учврстила свест о потреби његове абдикације и организовао Дежевски сабор, па је могуће да се сабор датује у јесен 1282. године. Треба напоменути да Данило у вези догађаја у Дежеву не спомиње реч сабор, већ је то каснија интерпретација.²⁶ Сабор није сазван толико због Драгутиновог одрицања од престола, колико због тога што је за Милутиновог наследника предвиђен један од Драгутинових синова. Оваква одлука представљала је преседан, који се могао легализовати једино на сабору. Била је тешко спроводљива и није могла да се оствари ни борбом Драгутина и Милутина, нити њиховим нагодбама. Српски владари су тражили подршку властеле и то указује да власт српских краљева није неограничена, већ усмеравана властелом и Српском православном црквом.²⁷

У *Житијима српских краљева и архиепископа* од архиепископа Данила II, државом се не назива само српска краљевина, већ и поједини њени делови. Остаје као чињеница да је у оквирима Србије краља Милутина постојало више држава. Могуће је утврдити како су неке од њих настале, шта су обухватале и како је донекле изгледала њихова унутрашња структура.²⁸

Сачувани су многи подаци о држави краља Драгутина. Основно језгро Драгутинове државе представљале су земље које су улазиле у састав српске средњовековне

19 Т. Живковић, В. Петровић, А. Узелац, *Анонимни опис Европе*, 124-125.

20 „*Directorium ad passagium faciendum in Terram sanctam*“, у М. Sufflay, „*Pseudobrocardus. Rehabilitacija važnog izvora za povijest Balkana u prvoj polovini XIV vijeka*“, *Vijesnik zemaljskog arhiva* 13 (1911), 147.

21 Т. Живковић, В. Петровић, А. Узелац, *Анонимни опис Европе*, 124-125.

22 *Византијски извори за историју Југославије* VI, 44.

23 Милош Благојевић, Дејан Медаковић, *Историја српске државности* I, Нови Сад: САНУ, Огранак, Друштво историчара Јужнобачког и Сремског округа, 2000, 153.

24 *Историја српског народа* I, Београд: Српска књижевна задруга, 1994. (=ИСН I), 438 (Љубомир Максимовић).

25 Михаило Динић, „Однос између краља Милутина и Драгутина“, *ЗРВИ* 3 (1955), 56. Динић закључке износи анализирајући исказе Данила II, *Anonymi descriptio, Directorium ad passagium faciendum in Terram sanctam*, Георгија Пахимера, документа из Tadija Smičiklas, *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Sv. 7, Listine godina 1290-1300*, Zagreb: JAZU, 1909, 103, Љубомир Стојановић, *Старе повеље и писма* I/1, Београд: СКА, 1929, 40 и натписе у Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи* III, Београд: СКА, 1905, 140. i Theodor Ippen, „*Alte Kirchen und Kirchenruinen in Albanien*“, *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegovina* 7 (1900), 232-233.

26 С. Марјановић-Душанић, *Владарска идеологија Немањића*, Београд: Српска књижевна задруга, Свети архијерејски синод Српске православне цркве, Слио, 1997, 119; Иван Ђурић, „Дежевски сабор у делу Данила II“, у: *Архиепископ Данило II и његово доба*, Београд: САНУ, 1991, 169-175.

27 Милош Благојевић, Дејан Медаковић, *Историја српске државности* I, 180.

28 М. Благојевић, „Српско краљевство и ‘државе’ у делу Данила II“, у: *Архиепископ Данило II и његово доба*, Београд: САНУ, 1991, 143.

државе, Дабар, Моравица и крајеви који се простиру северно од Западне Мораве, укључујући и Рудник. Ови крајеви су од стицања представљали само државу краља Драгутина. Мачва, Београд и Браничево биле су у оквиру Угарске организоване као област којом су управљали сродници угарског краља, са титулама господара или војвода Срема или Мачве. Према С. Ђирковићу, од краја 12. до краја 13. века није било Мачванске бановине у строгом смислу те речи и тек седамдесетих година 13. века јављају се непосредни краљевски намесници који управљају одвојено Мачвом, односно Кучевом и Браничевом. У изворима се у периоду 1272–1280. помиње неколико мачванских банова, али о Мачви доследно као бановини може се говорити тек двадесетих година 14. века. Угарска краљица Јелисавета, предала је 1284. године Београд и Мачву, заједно са босанским земљама Усором и Солима Стефану Драгутину, свом зету.²⁹

Краљица Јелена је од краља Драгутина добила *достојни део државе земаља многих*. Данас се поуздано зна да је краљица Јелена господарила Зетом или њеним већим делом, Требињем и крајевима око Плава и Горњег Ибра, где се налазио и један од њених дворова. Ове територије је држала за време краља Драгутина и за владавине краља Милутина, а одређене крајеве све до своје смрти 1314. године. То је била држава краљице Јелене и тако се и назива у делу Данила II.³⁰

Политика према Српској и Римокатоличкој цркви у доба владавине краља Милутина

Склапањем мира између Србије и Византије и Милутиновом женидбом виза-

нтијском принцем Симонидом 1299, Милутину су као мираз признате освојене територије, а северно од Охрида, Прилепа и Штипа постављена је граница српске државе, која је на северу обухватала области до Саве и Дунава. Тиме се проширила духовна власт Српске цркве и повећао број њених епископија. Према Голубинском се број епископија Српске цркве није мењао до почетка владавине краља Милутина, а касније их је било шеснаест. Као нове епископије основане су Липљанска, Звечанска (Бањска), Кончулска, Призренска, Скопска, Браничевска и Београдска. Према Руварцу, између 1317–1320. постојала је Кончулска епископија, а Бањска се могла поистоветити са Звечанском, односно Ибарском епископијом. Како наводи В. Марковић, центри епископија били су у појединим манастирима, па је у Кончулу између 1314–1316. била смештена Кончулска или Ибарска епископија, у Београду је епископска катедра била у митрополитској цркви око 1314–1316, а у манастиру Св. Стефана у Бањској била је смештена катедра бањског или звечанског епископа, док се спомињу и Браничевска и Мачванска епископија. Мишљење Пурковића је било да Српска црква добила пет нових епископија и укупно их је било тринаест, а нове су биле Скопска, Липљанска, Браничевска, Мачванска и Бањска (Ибарска, Звечанска, Кончулска) епископија. Ђ. Слијепчевић наводи седам нових епископија, Липљанску, Кончулску, Лимску, Мачванску, Браничевску, Београдску и Скопску, а у време архиепископа Јевстатија II (1292–1309), основане су и Звечанска, Лимска и Скопска. Први пут се вест о оснивању нове епископије јавља у Пљеваљском синодику, који се датира у време 1286–1292. Реч је о Ибарској епископији, а Пљеваљски синодик представља попис постојећих епископија Српске цркве и списак епископа од оснивања Архиепископије. На основу текста у Грачаничкој повељи, која се тича Бањске и зидања цркве Св. Стефана, може се наслутити да је краљ Милутин 1286–1292. припремао регулисање питања оснивања Бањске епископије. Звечанска епископија се спомиње почетком 14. века у повељи краља Милутина за Манастир Хиландар (1301–1304), и као звечански епископ спомиње се Данило. Изгледа да је назив једне епископије, тј. Ибарске, замењен називом Звечанска епископија, а њено седиште је било у близини града Звечана у горњем току Ибра. Под новим именом ова епископија

29 И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд: Историјски институт, 2016, 373; И. Коматина, Предраг Коматина, „Византијски и угарски Срем од 10. до 13. века“, *ЗРВИ* 55 (2018), 141-164; Đorđe Bubalo, Katarina Mitrović, Radmila Radić, *Jurisdikcija Katoličke crkve u Sremu*, Beograd: Službeni glasnik, 2010, 47-48; Сима Ђирковић, „Земља и град Мачва“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 1-4 (2008), 5-7; Ђура Харди, „О Мачви средином XIII века“, *Споменица Историјског архива Срем* 10 (2011), 34; Ђура Харди, „Господари и банови оностраног Срема и Мачве у XIII веку“, *Споменица Историјског архива Срем* 8 (2009), 65-80; Wertner, Mór, *A középkori délszláv uralkodók genealogiai története: több genealogiai táblával*, Temesvár: Nyomatott a csanád-egyházmegyei könyvsajtón, 1891, 60.

30 Марија Копривица, „Држава краљице Јелене“, у: *Јелена: краљица, монахиња, светитељка*, уредник Катарина Митровић, Брвеник: Манастир Градац, 2015, 13-26.

Темнић

спомиње се као Бањска. Подаци о оснивању Бањске епископије налазе се у *Житију краља Милутина*, 1312–1314. године. Бањски епископ био је Данило II (бањски епископ 1313–1315, до 1311. игуман Хиландара). Укидање Бањске епископије ставља се у период после смрти краљице Јелене, 8. фебруара 1314. године. Светостефанска повеља из 1314–1316. године не помиње Бањску епископију. Бивша епископија имала је територијални опсег, дат рашком епископу, „по Ибру Горњему и Јелшаници и Ситници и оба Лаба и Дршковини.“³¹

Крајем 13. и почетком 14. века настала је унутрашња реорганизација Српске цркве, условљена проширењем територија. Канонска основа за оснивање краткостојеће Звечанске (Ибарске, Бањске) епископије налазе се у правилима 53, 54. и 98. Картагинског сабора, према којима се дозвољава да се у одређеним историјским околностима оснивају нове епископске катедре, а правило 17. Четвртог Васељенског сабора утврђује да су политичка померања државних граница утицала на ширење црквене јурисдикције, где је првенство епископских катедри било у зависности од значаја града у којем су се налазиле.³² Епоха краља Милутина била је и време литургијске реформе, јер око 1320. године славила се стогодишњица краљевине и прогласа аутокефалне цркве, те се радило на владарској пропаганди краља Милутина и његовом утемељењу као изданка светог корена, што је повезано са политичко-идеолошким разлозима настанка заједничког светитељског култа првих националних светитеља.³³ Као последица укључивања нових епископија Српској цркви, које су раније припадале Охридској архиепископији Цариградске патријаршије, такође је била потребна унутрашња реорганизација Српске цркве. Наиме, у Цариградској патријаршији, која се руководила начелом изједначавања и преносила образац римске администрације, епископије (осниване по принципу један епископ по граду, један град по епископу)

31 Драгана Јањић, „Бањска епископија и разлози њеног оснивања“, *Баштина* 27 (2009), 105-111; И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 370-371; Марија Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, Београд: Историјски институт, Народна књига, 1985, 43-46.

32 Драгана Јањић, „Разлози установљења Звечанске епископије“, *Зборник радова ФФ у Приштини* 44, 2 (2014), 156-157.

33 Смиља Марјановић Душанић, *Свети краљ: култ Стефана Дечанског*, 155.

су биле обједињене у црквене провинције, митрополије, на челу са митрополитом, епископом провинцијске престонице (метрополе), као што су градови били обједињени у провинције. Митрополит је сазивао провинцијске саборе у којима су учествовали њему подређени епископи, које је повремено посећивао. Организација Цариградске цркве дефинисана је Трулским сабором 681. г. и после тога никад није озбиљније мењана.³⁴

Скопска епископија помиње се први пут у попису епископија у повељи краља Милутина Хиландару, а у повељи краља Милутина Манастиру Св. Горга из 1300, постоје назнаке да српски архиепископ има власт над Скопљем. Скопска епископија је ушла у састав Српске архиепископије након окончаних мировних преговора са Византијом 1299. године, кад је стечен правни оквир за укључивање Скопске епископије у састав Српске цркве. Поред Скопске, на простору који је у време Милутина припојен српској држави, налазила се још једна епископија, Дебарска, која је, као и Скопска, била у саставу Охридске архиепископије. У потврди архиепископа Никодима за Светостефанску хрисовуљу из 1317, помиње се дабарски епископ Јован, једном пре, а једном после моравичког и скопског епископа, а испред призренског и липљанског. У науци је извођен закључак да су постојала два различита епископа, један епископ Дабра на Лиму, а други епископ Дебра на Дриму. Према Ивани Коматини, помен другог дабарског епископа Јована је вероватно писарска грешка.³⁵

Од три старе православне епископије, Сремске, Београдске и Браничевске, Сремска, сведена на десну обалу Саве, тј. Мачву, угасила се пре 1229. године. Тада је папа Григорије IX (1227–1241) основао римокатоличку Сремску епископију, подређену Калочкој архиепископији, са седиштем у Баноштору у Срему и јурисдикцијом на простору Мачве у циљу преобраћења православног живља. Већ 1241. године јавља се римокатолички епископ у Београду, пореклом Француз из Нормандије. За време Драгутинове владавине обновљен је рад старих православних епископија, Београдске и

34 Мишел Каплан, *Византија*, превео с француског Бранко Ракић, Београд: Clio, 2008, 206-207; Steven Ransimen, *Vizantijska civilizacija*, Subotica-Bеоград: Minerva, 1964, 108.

35 И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 371-372; М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, 55-58.

Браничевске. О томе сведочи писмо папе Николе IV послато легату бискупу Еугубину у лето 1290. године. Папа говори о штетној делатности православног београдског поглавара, који је стварао потребну основу за учвршћивање Српске цркве у Београду и областима под њеном јурисдикцијом. Тражио је смену београдског епископа и постављање новог, римокатоличког. То је било тешко изводљиво, јер услови за рад римокатоличког верског поглавара нису били повољни у време српске власти у граду. Римокатолички сремски бискуп је у време Драгутина задржао положај и јурисдикцију, али је његова делатност отежана.³⁶

У попису српских епископа у потврдној повељи архиепископа Никодима за Светостефанску хрисовуљу из 1317, те у попису српских епископија из 1317–1321. г. јавља се мачевски, тј. мачвански епископ, а у опису посете краљице Симониде, супруге краља Милутина, Драгутину и Каталини 1315, спомиње се велика саборна митрополитска црква у Београду. Било је мишљења у српској науци да су постојале две епископије, Мачванска и Београдска,

36 И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 372-374; Ђ. Bubalo, K. Mitrović, R. Radić, *Jurisdikcija Katoličke crkve u Sremu*, 59; Јованка Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд: Српска књижевна задруга, 1967, 68; Немања Цвитковац, „Црквена припадност краља Драгутина после 1291. године“, *Баштина* 48 (2019), 362; Катарина Митровић, Марија Копривица, „Београдско-мачванска епископија између православља и католичанства (XI- прве деценије XIV века)“, *Прилози за КИФ* 82 (2016), 3-18; Augustin, Theiner, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia I*, Romae, 1859 (=A. Theiner, *Mon. Hung.*) I, 366. В. Борис Стојковски, „Сремски бискупи 1229-1534“, *Истраживања* 23 (2012), 161-180. О Драгутиновој и Милутиновој политици према Српској православној цркви в. Милош Антоновић, „Црквена политика краља Милутина у северној Албанији у светлу западноевропских извора“, у: *Манастир Бањска и доба краља Милутина*, уредник Драгиша Бојовић, Центар за црквене студије, Ниш, Филозофски факултет, Косовска Митровица, Манастир Бањска, 2007, 19-30; Драгана Јањић, *Преподобни Петар Коришки*, Лепосавић: Институт за српску културу, Панорама; Зочиште: Манастир светих Козме и Дамјана; Београд: Академија Српске православне цркве, 2007, 155, 157-158; Драгана Јањић, „Канонскоправни аспект оснивања Бањске епископије“, *Анали Правног факултета у Београду*, Год. 60, бр. 2 (2012), 350-362; Драгана Јањић, „Разлози установљавања Звечанске епископије“, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, год. 44, бр. 2 (2014), 147-162; Драгана Ј. Јањић, „Нека питања о положају Браничевске епископије“, у: *[Научни скуп] Пек и Звижд [одржан у Кучеву 26. августа 2014. године]*, [главни и одговорни уредник Миодраг Стојановић, Рача: Центар за митолошке студије Србије; Кучево: Библиотека „Никола Сикимић Максим“, 2014, 69-88.

јер се у Светостефанској хрисовуљи епископија искључиво назива Мачванска, а у латинском извору из 1290. се спомиње Београдска епископија. Став данашње науке је да је мачвански епископ столовао у Београду, те да је мачвански епископ истовремено и београдски.³⁷ Браничево је прикључено Драгутиновој држави, након што су Драгутин и Милутин, поразили тамошње господаре, бугарске великаше Дрмана и Куделина. Тада је дошло до потпуне обнове православља и православне црквене организације у Браничеву. У наведеним пописима српских епископа и епископија из 1317. и 1321. г. спомиње се и Браничевска епископија. Поставља се питање зашто се Мачванска и Београдска епископија не јављају у ранијим савременим изворима.³⁸ Заједно са Браничевом Драгутин је добио и средњовековну област Кучево, која се није налазила источно од Велике Мораве, већ на њеној левој обали, између Браничева и пређашњих Драгутинових области.³⁹

Треба навести да је управо приликом ратовања са Дрманом и Куделином, бугарским великашима, утврђеним у Браничеву и Кучеву, приликом једног од напада ове властеле, спаљена Црква Св. Спаса Манастира Жиче, који је био седиште Српске архиепископије. Обнова Жиче почета је од стране краља Милутина и архиепископа Јевстатија II, али ју је довршио Данило II. Пошто Жича више није могла бити седиште Архиепископије, оно је премештено у Цркву Св. Апостола у Пећи. Сећање на Жичу као архијерејско седиште дуго се неговало у Српској цркви, чак и након успостављања Српске патријаршије 1346, да би Црква Св. Апостола у Пећи потпуно потиснула Жичу као средиште српских архијереја тек после

37 И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 374; Ђ. Bubalo, K. Mitrović, R. Radić, *Jurisdikcija Katoličke crkve u Sremu*, 59; Марија Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, 49-51.

38 И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 374-375; М. Јанковић, *Епископије и митрополије Српске цркве у средњем веку*, 50-51. Раније се веровало да се српско освајање Браничева одиграло 1291, али, према новим истраживањима, ову хронологију треба померити годину дана унапред, Александар Узелац, „Кан’ Ногај, краљ Милутин и српско-татарски сукоби крајем XIII века“, *Војноисторијски гласник* 1(2009) 19. Такође, види: Александар Крстић, „Кучево и Ждрело у светлу османских дефтера“, *Историјски часопис* 49 (2002), 139-162.

39 Т. Живковић, В. Петровић, А. Узелац, *Анонимни опис Европе*, 163-164, нап. 130.

Темнић

обнове Патријаршије 1557. године.⁴⁰

Папа Никола IV (1288–1292) био је један од највећих поборника папских универзалистичких претензија у 13. веку. Пре ступања на папски престо носио је име Ђироламо д'Асколи, био истакнути представник фрањевачког реда, учествовао у дипломатским мисијама у далматинском Приморју и Цариграду, где је деловао као посланик папе Григорија X (1271–1276) поводом решавања проблема насталих у склопу припрема Лионске уније 1274. године.⁴¹ Четири месеца по ступању на папску столицу папа је из Риете упутио у Србију своје легате, фрањевце Марина и Кипријана, са две поруке истоветног садржаја краљу Милутину и његовом брату Драгутину. Трећа посланица била је намењена краљици Јелени.⁴²

У писму краљу Милутину папа тражи да се сам врати у крило Римске цркве и да у то јединство вере уведе цео свој народ. На почетку писма образложен је папски примат позивањем на библијске текстове, с циљем да се оправда то што се папским писмом захтева. Папа Србију и њен народ не сматра делом римокатоличког света. Папа владаре Србије не назива као раније *римокатолички кнежеви и краљеви*, а сам захтев да краљ себе и народ *ad eandem unitatem reducas* говори да је реч о земљи која више није папска. Мада је Србија после 1219. године коначно опредељена за византијски тип православља, папе су се српским жупанима и краљевима пре Милутина обраћали као делу „светог света“. Сада се осећа да то више није случај и као израз тог новог схватања према Србији била су и писма упућена краљици Јелени.⁴³

40 И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 368-369; С. Мишић, „Српско-бугарски односи на крају XIII века“, *ЗРВИ* 46 (2009), 335-336; А. Узелац, „Ко је спалио Жичу?“, *Браничевски гласник* 6 (2009), 1-12; С. Бирковић, „Жича као архијерејско средиште“, у: *Манастир Жича: зборник радова*, Краљево, 2000, 12-14.

41 М. Антоновић, „Србија и Лионска унија“, у: *950 година од Великог раскола (1054) и 800 година од пада Цариграда у руке крсташа (1204)*, Православни богословски факултет Универзитета у Београду, Београд, 2004, 122-123; Роза Д'Амико, „Ватиканска икона Јелене Анжујске и легендарна Икона цара Константина: иконографски и политички аспекти српске светиње у Риму“, у: *Ниш и Византија* 10 (2011), Град Ниш : Универзитет, Нишки културни центар, Ниш 2012, 307-308.

42 А. Theiner, *Mon. Hung.* I), 359-361.

43 Момир Јовић, *Србија и Римокатоличка црква у средњем веку*, Багдала, Крушевац 1994, 70; Dragomir Marić, *Papstbriefe an serbische Fürsten im Mittelalter*, Sremski Karlovci: Srpska književna štamparija, 1933, 48.

Никола IV говори о оснивању једине Цркве, којој је Христ поставио Петра као свога намесника на земљи, па стога и он, мада недостојан наследник Петров, мора да брине за спасење свих, да приведе на прави пут оне који су са њега скренули. Пошто нико не може доћи до истине осим по римокатоличкој вери коју исповеда Римска црква и да је само једна вера, без које се не може нико спасти, папа моли краља да се врати у јединство ове вере и да приведе у исту свој народ. Стога му папа шаље своје легате да њему и његовом народу објасне догме праве Цркве. Посланица је писана у Риети 23. јула 1288. године.⁴⁴ У додатку је папа приложио Исповедање вере, које је посебно истицало исхођење Светог Духа од Оца и Сина, Чистилиште, опште првенство Римске цркве над свим осталима, које је добила од Христа у Петровој личности.

Током марта 1291. папа је послао два писма краљици Јелени, а два краљу Драгутину. У писму Драгутину од 15. марта 1291. папа је изнео став да већи напредак Драгутиновог краљевства проистиче из посвећенијег поштовања римског папе и обећава да нико не сме узнемиравати или наносити штету српском краљу и да ће папа увек пружати помоћ краљу, те је градове, тврђаве, земље, села и сва добра краља Драгутина ставио под заштиту Римске цркве. Папа Драгутина оловљава са *предраги у Христу сине*, што се свакако разликује од начина оловљавања Драгутина у писму из 1288, где га назива *величанствени муж*, на начин на који се оловљавају православни владари.⁴⁵

Посебно писмо је папа Никола IV послао 23. марта 1291. г. То је био одговор на раније обраћање Драгутина папи којим је обавестио о ширењу јеретика у Босни, тј. у његовом делу Босне. Он је настојао да уништи јеретике, па је молио папу да му пошаље мисионаре да их сузбију, који знају народни језик. Драгутинов посланик у Риму био је Марин, архиђакон барске Цркве.⁴⁶ Папа Никола IV је дозволио сремском краљу да ангажује двојицу фрањеваца који знају домаћи језик као инквизиторе. Да би се одлука што пре спровела, папа је писао министру фрањевачке провинције Славоније да одреди такву комисију.⁴⁷ На овај начин започела је

44 А. Theiner, *Mon. Hung.* I, 360-361.

45 И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 380; А. Theiner, *Mon. Hung.* I, 375-377.

46 М. Јовић, *Србија и Римокатоличка црква*, 71; Ст. Станојевић, „Краљ Драгутин“, *Годишњица Николе Чуића* 45 (1936), 11.

47 М. Антоновић, „Србија и Лионска унија“, 124; А.

мисија фрањеваца у Босни.⁴⁸ Драгутин је папу детаљно обавестио о јеретцима у областима у којима је управљао и предложио начин за решавање ситуације. Није познато како је текла ова највероватније ненасилна акција, али је њен исход, према неким ставовима, био успешан, о чему сведочи хагиограф Данило II. Обично се долазак фрањеваца у Босну у историографији сматрао за свршен чин, али, према новијим истраживањима, нема доказа да је до мисије дошло. Седам година касније папа Бонифације VIII (1294–1303) поновио је наређење фрањевцима и проширио њихову надлежност, из чега проистиче претпоставка да је акција 1291. била неуспешна или да до ње није ни дошло. Немања Цвитковац сматра да архиепископ Данило II говори о превођењу јеретика у окриље православне цркве и да се покрштавање из Драгутиновог житија има сматрати као одвојени догађај у односу на онај који се спомиње у папским писмима 1291. године.⁴⁹ У акту из 1293, који говори о склапању брака Драгутиновог сина Владислава⁵⁰ и Констанце Морозини, кћери Михаила Морозинија, рођаке тадашњег угарског краља Андрије III (1290–1301), помиње се босански епископ Василије, што је ретко име међу римокатоличким прелатима, те се поставља питање да ли је Василије био римокатолички или православни епископ. У то време је на епископском месту у Ђакову, седишту Босанске римокатоличке епископије, био присутан извесни Тома. Сумњу у постојање Босанске епископије као дела Српске архиепископије уносе чињенице је да се Драгутин ради борбе против јеретика обратио папи, а не српском архиепископу и да Босанске епископије нема у пописима српских епископа у периоду 1317–1321. године. Постоји теза да је Босанска православна епископија у ствари Мачванска епископија са седиштем у Београду.⁵¹ Народна традиција је краљу Драгутину приписала изградњу великог броја православних манас-

тира у северној Босни, за које је утврђено да припадају османском времену. Постоје новије претпоставке да су православне богомоље у Усори постојале и пре 1317. године, те да су оне могле бити и Драгутинове задужбине. Драгутин је својим политичким потезом из 1291. тежио да се приближи папи као присталици династије напуљских Анжујаца, који су претендовали на угарски престо. Драгутин је и сам имао претензија на угарски престо, из чега и проистиче брак сина Владислава и Констанце Морозини, а са друге стране Драгутин је после изумирања Арпадовића подржао Карла I Роберта (1301–1342) из династије Анжујаца, али само до 1309. године. Стога се не може прихватити мишљење појединих аутора да су први фрањевачки мисионари заиста дошли на позив краља Драгутина, пошто је у питању био уобичајени потез политичке природе.⁵²

Два натписа на западној страни цркве Св. Срђа и Вакха, бенедиктинској опатији која се налазила налазила се на левој обали Бојане, 18 миља од њеног ушћа а шест миља од Скадра, говоре о радовима на обнављању у 13. и 14. веку.⁵³ Улазила је у састав скадарске области, а од ње је почињао и дистрикт Улциња. Не зна се ко је подигао овај манастир, вероватно бенедиктинци Скадарске дијецезе. Према предању, цркву је подигао цар Јустинијан. Према Попу Дукљанину, у њој су сахрањени зетски владари 11. и 12. века. За време Немањића био је у саставу српске државе.⁵⁴ Прва плоча, узидана лево од улазних врата, обавештава нас да је цркву обновила краљица Јелена са синовима Драгутином и Милутином 1290. године. Овај запис је сличан ономе са иконе из ризнице цркве Св. Николе у Барију, дар краљице Јелене и њених синова.⁵⁵

52 Јелена Мрغيћ, *Северна Босна: 13-16. век*, Београд: Историјски институт, 2008, 61-62; Н. Цвитковац, „Црквена припадност краља Драгутина после 1291. године“, 365-366.

53 T. Ippen, „Alte Kirchen“, 232-233.

54 Момчило Спремић, „Свети Срђ под млетачком влашћу (1396-1479)“, у: *Прекинут успон – српске земље у позном средњем веку*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005, 143-144; Катарина Митровић, „Краљица Јелена и бенедиктинске традиције у Приморју“, у: *Јелена: краљица, монахиња, светитељка*, уредник Катарина Митровић, Брвеник: Манастир Градац, 2015, 74-75; Владислав Петковић, „Свети Сергије и Вакх“, у: *Народна енциклопедија СХС*, IV, Загреб: Библиографски завод, 1929, 64; *Ljetopis Popa Dukljanina*, ed. V. Mošin, Zagreb: Matica hrvatska, 1950, 95, 99, 100, 104.

55 С. Радојчић, *Портрети српских владара у средњем веку*, Скопље: Музеј Јужне Србије у Скопљу, 1934, 29.

Theiner, *Mon. Hung* I, 377.

48 Сима Ђирковић, *Историја средњовековне босанске државе*, Београд: Српска књижевна задруга, 1964, 75.

49 Немања Цвитковац, „Архиепископ Данило II, „хришћанска вера“ и фрањевци“, *Баштина* 44, 1 (2018), 121-137.

50 О Владиславу види Aleksandar Krstić, „The Rival and the Vassal of Charles Robert of Anjou: King Vladislav II Nemanjić“, *Vapatica* 26 (2016), 33-51. В. и: Невен Исаиловић, Александра Фостиков, „Уговор о веридби Владислава II Немањића и Констанце Морозини“, *Мешовита грађа* 39 (2018), 7-46.

51 И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 385-387.

Темнић

У Ризници базилике Светог Петра у Риму чува се икона наручена од стране српске краљице Јелене. Мушке фигуре на бочним странама идентификују се као краљеви Драгутин и Милутин, а жена у доњем делу иконе као краљица Јелена, у монашкој ризи, наклоњена у знак поштовања док прима благослов од римокатоличког бискупа. Икона се наводи у опису Ризнице из 1295, те се у Риму највероватније појавила у периоду 1282–1295, у време папе Николе IV, и представљала је Јеленин поклон папи. Овај потез се може схватити у контексту преписке која је вођена између Драгутина, Милутина и Јелене са Николом IV, те је Јелена икону послала у договору са синовима.⁵⁶

Икона коју је краљица Јелена са синовима поклонила светилишту Светог Николе у Барију данас није сачувана. Исусовац Антонио Беагила је 1620. описао икону и изнео да су ликови Драгутина, Милутина и краљице Јелене приказани у доњем делу иконе, слично представи на ватиканској икони. Према Бојану Миљковићу, није довољно јасно да ли су ликови насликани у клечећем или стојећем положају, док Беагило наводи да се Драгутинов лик налазио на левој страни, Јеленин у средини, а Милутинов на десној страни. И ватиканска икона, као и она из Барија, резултат су, највероватније, напора краљице Јелене да успостави сарадњу са Светом столицом, у сарадњи са синовима.⁵⁷

После смрти Ладислава IV угарски краљ постао је Андрија III, против кога су Анжујци почели да истичу своја права на наследство Арпадовића, јер је краљ Карло II Напуљски (1285–1309) био ожењен Маријом, сестром Ладислава IV. Године 1292. проглашен је за краља Угарске Карло Мартел (умро 1295), син Карла II. Краљ Драгутин је стао уз Анжујце, а Карло II је најстаријем његовом сину Владиславу дао у наследни посед херцештво Славонију, осим крајева које су држали крчки кнежеви и други великаши. Године 1293, као што је већ речено, Владислав се оженио Констанцом, кћерком Михаила Морозинија,

нећаком краља Андрије III.⁵⁸ Драгутин је подржавао Карла I Роберта (1301–1342) из династије Анжујаца, али само до 1309. године, кад подржава ердељског војводу Ладислава Апора. Угарски краљ Карло Роберт Анжујски је првих година 14. века боравио у Белефонсу, цистерцитском манастиру у Петроварадину, са својим краљевским двором, у току своје борбе за угарски престо. Ово место на Дунаву је одабрано за његово седиште вероватно због подршке српског владара и суседа, Стефана Драгутина, где је, вероватно, било и њихових сусрета.⁵⁹

Унионистичких контаката Србије са Папством било је у време краткотрајног понтификата папе Бенедикта XI (1303–1304). Краљ Милутин је све више морао да прати склапање савеза на Западу, који су били усмерени на Византију и на Србију. Замолио је своју мајку краљицу Јелену да се обрати папи са предлогом о склапању савеза Папства са Србијом. Она је то вероватно и учинила, јер је папа Бенедикт XI 18. новембра 1303. године одговорио писмом у коме показује своју начелну заинтересованост за савез са Србијом и том приликом свечано потврђује да краљицу Јелену и њене земље ставља под заштиту Св. Петра.⁶⁰ Децембра 23. исте године папа је писао српском владару да оствари помисао коју му је Бог надахнуо у срце, да властела и народ оставе таму заблуде и упознају стазу истине.⁶¹

Покушаји уније нису успели јер је српска страна била мотивисана претежно политичким разлозима, а Папство је тежило јединству Цркве, сматрајући да православни треба да прихвате све догматске и култне ставове Римске цркве, што произилази из погрешне процене папа у њиховом приступу при писању српским владарима. Током свих покушаја уније са Србијом и Српском црквом од 1288. до 1369. године, Рим је инсистирао на Веровању Климента IV у верзији из 1267. без икаквих измена, са додатком *Filioque*. Из тога следи да је Папство тежило приступању Римокатоличкој, а не обновљеној Саборној,

58 К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд: Слово Љубве, 1981, 192-193.

59 Ђура Харди, „Петроварадин – 'престоница' једног Анжујца“, у: *Средњовековна насеља на тлу Војводине: историјски догађаји и процеси*, уредник Ђура Харди, Историјски архив «Срем», Филозофски факултет, Сремска Митровица; Нови Сад 2013, 249.

60 М. Јовић, *Србија и Римокатоличка црква*, 71; М. Premrou, „Dve poslanici papeza Benedikta XI“, *Prilozi za KJIF III* (1923), 184.

61 М. Premrou, „Dve poslanici papeza Benedikta XI“, 184-185.

56 Р. Д'Амиго, „Ватиканска икона Јелене Анжујске и легендарна Икона цара Константина: иконографски и политички аспекти српске светиње у Риму“, 306-307, 310-311. В. и Б. Цветковић, Г. Гаврић „Краљица Јелена и фрањевци“, у: *Јелена: краљица, монахиња, светитељка*, уредник Катарина Митровић, Брвеник: Манастир Градац, 2015, 132-133.

57 Б. Цветковић, Г. Гаврић, „Краљица Јелена и фрањевци“, 131-133; Бојан Миљковић, „Немањићи и Свети Никола у Барију“, *Зборник радова Византолошког института* 44 (2007), 275-294, са старијом литературом.

јединственој Цркви.⁶²

Почетком 14. века настаје нова акција за обнављање Латинског царства, после брака Катарине, унке Балдуина II Куртнеа и Карла од Валоа (1270–1325), брата француског краља Филипа IV Лепог. Карло је отпочео низ преговора о заједничкој сарадњи више држава, с циљем да се Византија освоји, уништи и територијално подели. Са Филипом Тарентским (1278–1332) је склопио уговор 1305. године, а затим са млетачким дуждем Петром Градоником, који је санкционисао и сам папа, екскомунициравши византијског цара Андроника II Палеолога (1282–1328).⁶³

Милутин је био свестан опасности овог савеза, па се обратио Карлу од Валоа и папи, за кога је, да би добио заштиту, спремио примамљива обећања и лепе речи. Послао је у Авињон представнике Дубровчанина Марка Лукарића и Которанина Трифуна Михаиловића да папи Клименту V (1305–1314) пренесу његове жеље за прелазак у римокатоличанство. Папа је 1. априла 1308. упутио писмо краљу Милутину прихватајући Милутинове предлоге и послао легате да спроведу сједињење са Римом.⁶⁴ Исто Милутиново посланство је преговарало са Карлом од Валоа. Већ 27. марта дошло је до потписивања уговора у једном манастиру код Мелена.⁶⁵

Године 1307. умрла је Катарина, жена Карла од Валоа, а са њом је реална подлога за Карлове амбиције престала да постоји. Венеција је ушла у сукоб са папом, који је на њу бацио анатему 1309. године, а сам Карло после убиства Алберта Аустријског 1308. постао је претендент на немачку круну. Тиме су напуштени планови о освајању Византије. Милутин је показао да су његове намере према Папству мање озбиљне.⁶⁶ Папским легатима ставио је до знања да је њихов рад немогућ у његовој земљи, да не сме да пређе у римокатоличанство, јер се плаши мајке и брата.⁶⁷ Овом изјавом Милутин је можда

желео да себи сачува одступницу за случај потребе, али, ако је ово тачно, српски краљ је могао да се правда папи само чињеницама које су биле познате. Наиме, Милутин је том тренутку био у рату са Драгутином и имао друге проблеме, те је разбијање других центара моћи у држави и настојање да свог најстаријег сина легитимизује као наследника престола, супротно одредбама Дежевског споразума, утицало на Милутинове преговоре са Папством. Због преговора је свакако дошло до погоршања односа између Милутина и Драгутина, те је сукоб браће трајао од око 1301. до краја 1311. или 1312. године.⁶⁸

Папа Климент V писао је легату Гентилу, поводом Драгутинових планова да свог сина ожени кћерком ердељског војводе Ладислава Апора.⁶⁹ Наиме, папа је легату наложио да не дозволи да се ови планови остваре док краљ и његов син не пређу под окриље Римске цркве, а папа је изнео наду да ће се то ускоро и догодити.⁷⁰ Аутор списа *Анонимов опис источне Европе*, који је раније смештан у 1308, а, по свему судећи је настао после 15. августа 1310. године, писао је понешто и о непријатељству Милутина и Драгутина. Симпатије су му потпуно на Драгутиновој страни. Он је праведан и добар човек, који воли и добро прима римокатолике, живи у браку са кћерком угарског краља. Милутин је лукав и превртљив, не поштује заклетве и уговоре, живи са више жена. Он мрзи и прогони римокатолике, али у страху од Карла од Валоа, показује знаке поштовања према папи ради заштите и тражи Карлово пријатељство.⁷¹

Драгутин је постављен као противтежа Милутину, мада није одржавао контакте са Карлом од Валоа, али је био учесник папских планова. Учествовао је у борби за угарску круну, у циљу да је обезбеди свом сину, па је

биограф Климента V у изводу свог дела *Flores chronorum*, како краљ "matris sue et fratris metu retractus penitus nichil egii". (цитирано у М. Динић, „Однос између краља Милутина и Драгутина“, 67).

62 М. Антоновић, „Србија и Лионска унија“, 117,130.

63 Миодраг Пурковић, *Авињонске папе и српске земље; Светитељски култови у старој српској држави*, Горњи Милановац: ЛИО, 2002, 9; J. Gill, *Byzantium and the Papacy 1198–1400*, New Brunswick: Rutgers University Press, 1979, 188–190.

64 М. Пурковић, *Авињонске папе*, 11; М. Јовић, *Србија и Римокатоличка црква*, 72.

65 А. Убичини, „Уговор о савезу и пријатељству међу Карлом од Валоа и посланицима српског краља Уроша“, *Гласник Српског ученог друштва* 27 (1870), 310–341.

66 М. Пурковић, *Авињонске папе*, 16–17.

67 О томе говори савременик Bernardus Gydonis,

68 Александар Узелац, Бојана Радовановић, „Црквена и световна политика краља Милутина према западним силама почетком 14. века – неколико нових запажања“, у: *Свети цар Константин и хришћанство I*, уредник Драгиша Бојовић, Ниш: Центар за црквене студије, 2013, 603.

69 М. Антоновић, „Србија и Лионска унија“, 129.

70 „Quod sperabamus in brevi“, A. Theiner, *Mon. Hung.* I, 824.

71 Владимир Ћоровић, „Један нови извор за српску историју из почетка XIV века“, *Прилози за КЈИФ* 4 (1924), 70–73; А. Узелац, Б. Радовановић, „Црквена и световна политика краља Милутина према западним силама почетком 14. века – неколико нових запажања“, 597–598.

Темнић

тежио да га ожени ћерком ердељског војводе Ладислава Апора. Велика препрека је, према становишту Римокатоличке цркве, била Драгутинова православна вера, те је стога, како је већ речено, папски легат Гентил у Угарској 1309. године упозоравао да пре склапања брака Драгутин и његов син треба да пређу под окриље Римске цркве. Мада је Драгутин био ожењен римокатоликињом, живео чедно и налазио се у том тренутку у рату са Милутином који се у великој мери замерио Клименту V, те је стога Аноним био наклоњен Драгутину, јасна је порука у спису да због припадности православној вери ни он ни његово потомство немају права на угарски престо.⁷² Папски легат је бацио анатему на Апора, који је 1310. признао Карла Роберта. Браћа Драгутин и Милутин су се помирили до 1312, а Драгутин је завршио живот као монах Теоктист 1316, две године после смрти мајке, краљице Јелене.⁷³

Према мишљењу В. Алексића и В. Живковића, могуће је да Драгутин у време смрти краљице Јелене био на састанку са угарским краљем Карлом Робертом у Сремској Митровици. Пошто је изгледало да ће Карло Роберт преузети угарски престо, Драгутин је новим мировним споразумом морао прихватити обнову власти угарског краља на територијама које је добио 1284. године, а такође се, вероватно, заједно са Владиславом, имао јавно одрећи претензија на угарску круну. Овим споразумом Драгутин је можда успео да постигне Карлов пристанак да Драгутина у угарском делу Сремске земље после смрти наследи син Владислав, те је Карло Анжујски благонаклоно гледао на Драгутиново очекивано замонашење, које је подразумевало бар формалну абдикацију у корист његовог сина, којом је сину обезбедио велику политичку предност у борби за поштовање Дежевског споразума. Можда су зато обновљене нетрпељивости међу браћом, те се Драгутин није појавио на одру или сахрани своје мајке. Кад су се стекли

72 А. Узелац, Б. Радовановић, „Црквена и световна политика краља Милутина према западним силама почетком 14. века – неколико нових запажања“, 599-600; Н. Цвитковац, „Црквена припадност краља Драгутина после 1291. године“, 364-365.

73 Петар Рокаи, Золтан Ђере, Тибор Пал, Александар Касаш, *Историја Мађара*, 71-72; Сима М. Ђирковић, „Краљ Стефан Драгутин“, 17. Детаљније о овоме в. М. Динић, „Кћери краља Драгутина“, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* 30 (1964), 239-242. Од Драгутинове деце Мор Вертнер наводи само Јелисавету, Владислава и Урошица, Wertner, Mór, *A középkori délszláv uralkodók genealogiai története : több genealogiai táblával*, 64-66.

политички предуслови, након посете гробном месту краљице Јелене, Драгутин се састао са братом у косовском дворском комплексу у Паунима, кад су њихови односи дефинитивно изглађени.⁷⁴

Наиме, Данило је осећао потребу за помирењем браће, која су била у сукобу крајем прве деценије 14. века, а сукоб је трајао до 1311. или 1312. године. Помирење је Данило приписао Јелени и исказао посетом Јелениних снаја Симониде и Каталине њеном гробу, што се вероватно десило у другој половини 1314. или током 1315. године.⁷⁵ Јелена је синовима дала упутство „да живе у братској љубави, да обојица чине богоугодна дела и штите своју отаџбину“. Према Данилу, синови су је послушали, али помирење није било потпуно, јер Драгутин није присуствовао мајчином погребу. Он је после извесног времена пошао да се поклони гробу своје мајке, а затим се састао са братом у Милутиновом двору у Паунима у, како Данило описује, атмосфери љубави и слоге.⁷⁶ Помирење је учвршћено заједничком посетом Каталине и Симониде Јеленином гробу.⁷⁷ Краљ Милутин је после Драгутинове смрти приграбио његове земље и заробио његовог сина Владислава, који је претендовао на престо.

Милутинови римокатолички и православни сарадници у Приморју

Повеља краља Милутина бенедиктинској опатији Св. Марије Ратачке из 1306. године садржи листу сведока – људи изузетног ранга у државној и црквеној хијерархији. То су личности са којима је краљица Јелена, пошто је у питању потврда дарова које је она раније поклонила опатији, остваривала блиску сарадњу и представљају људе из мреже утицаја коју је створила у Приморју.

Први на списку сведока је Мар(т)ин, барски надбискуп (1301–25. фебруар 1307). Сачувана је преписка у годинама после 1301. између папске столице и Мар(т)ина.⁷⁸ У првом

74 Владимир Алексић, Војислав Живковић, „Политичка и црквена позадина монашења краља Драгутина“, *Црквене студије* 18 (2021), 256-257.

75 Б. Стојковски, „Краљица Јелена и Угарска“, у: *Јелена: краљица, монахиња, светитељка*, уредник Каталина Митровић, Брвеник: Манастир Градац, 2015, 45.

76 Данило, Данило, *Животи краљева и архиепископа српских. Службе*, Стара српска књижевност у 24 књиге, књига шеста, Београд: Просвета, Српска књижевна задруга, 1988, 103-104.

77 Г. Мак Данијел, „Данило II“, 18-20; Р. Маринковић, „Како читати Данилов зборник“, 228.

78 *Monumenta Montenegrina* IV/1, *Arhiepiskopija bar-*

акту папе Бонифација о постављању Мар(т)ина на барску надбискупску столицу он се назива Мартинус.⁷⁹ Преписка са папом Бенедиктом XI, која почиње 1303. барског надбискупа оловљава са *Marinus episcopus Antibarensis*. Био је представник барске патрицијске породице Жаре (Care). Године 1291, у чину архиђакона, био је посланик краљице Јелене код папе.⁸⁰

Документом папе Бенедикта XI барском надбискупу од 18. новембра 1303. године, Марин добија дозволу да поправља и реформише црквене и религиозне људе који су се одметнули од црквене дисциплине *in Arbanò, Polato, Canavia(!), Duratio, Cataro, Dulcinio, Suatio, Scodro, Drivasto, Antibaro*, а његова надлежност да то чини обухвата и било која друга места под доминацијом византијског цара Андроника II, српског краља Уроша (Милутина), његовог брата Стефана (Драгутина) и краљице Јелене.⁸¹ Папа је био обавештен да се пет поименично наведених парохиа налази на територијама епископа који не припадају Римској цркви и да им прети озбиљна опасност. Овај документ свакако треба повезати са покушајем преговора Папства са краљем Милутином, као и са спором између Которске и Барске надбискупије пред Римском куријом. Истог 18. новембра 1303. године, Бенедикт XI (1303–1304) послао је писмо краљици Јелени, а 23. децембра краљу Милутину.⁸² Писмо папе барском надбискупу сведочи да су постојали дисциплински проблеми међу свештенством и верницима у Барској надбискупији, али и могућност да дође до проширења надлежности барског примаса у српским земљама. Није дошло до коначног решења да надлежни епископи прихвате веру и обреде Римске цркве. Бар је сигурно имао подршку српског двора, папа је затражио од владара да помогне барског надбискупа у остварењу његових права, али се односи нису променили.⁸³

Још једно писмо Бенедикта XI барском

надбискупу из 1303. говори о проблемима са црквеном дисциплином међу прелатима, клирицима и другим људима Цркве. Спомињу се занемаривање побожних одредби светих Отаца, цензура канона редова и повластица, симонија и повећавање и узимање повластица од стране лаичких власти.⁸⁴ Такође се наводи опадање морала, склапање безбожних бракова и заједница и преступи према црквама и верским местима од стране лаика. Овај документ преноси Фарлати, као и да је папа барског надбискупа саветовао и поучио како да реши проблеме и успостави строжу дисциплину. Међу територије које су захваћене овим тешкоћама наводе се земље под влашћу Андроника II, краља Милутина, али и краљице Јелене, *carissime in Christo*, па овај документ сведочи о црквеној ситуацији у Јелениној држави.

Сачувана је пергаментска повеља краља Милутина којом је потврдио даровнице свога оца Уроша I и своје мајке Јелене Жару, Жаревим синовима, надбискупу Марину и Ловри, синовима Ловре, Андрији Ловретићу, заједно са браћом. Оригинал се чува у библиотеци доминиканског реда у Дубровнику, а датује се у 1316. годину.⁸⁵ Овим се истиче углед породице Жаретића код династије Немањића у другој половини 13. и почетком 14. века, а нарочито Марина, који је, на основу горе наведеног, у служби краљице Јелене остварио блиставу каријеру и преко ње се изборио за барску надбискупску столицу.

Други на листи сведока Ратачке повеље је Михаило II, зетски епископ. Ово је прво његово помињање, у Котору је био присутан при издавању исправе. Спомиње се 1309, када је код њега нађен товар једне млетачке лађе у которским водама. Учествовао је и у раду сабора на којем је издата повеља краља Милутина за властелинство манастира Св. Стефана у Бањској.⁸⁶

Од представника православне хијерархије сведочили су и Јован, епископ хумски и Думуња, епископ которски. На основу

84 D. Farlati, *Illyricum sacrum VII, Venetiis*, 1817 (=Farlati, *Ill. Sacrum VII*), 54-55; *Mon. Montenegro IV/1*, 202.

85 Небојша Порчић, *Документи српских средњовековних владара у дубровачким збиркама: доба Немањића*, Београд: Балканолошки институт САНУ, 2017, 186-187; С. Божанић, „Повеља краља Милутина барској породици Жаретића“, *Стари српски архив* 6 (2007), 11-17; *Acta Albaniae I*, 172, док. бр. 581; К. Јиречек, *Историја Срба II*, 75; А. Соловјев, „Повеља краља Милутина барској породици Жаретића“, *Архив за арбанаску старину, језик и етнологију III*, 1-2, (1925), 117-120.

86 С. Марјановић-Душанић, „Повеља краља Милутина опатији Св. Марије Ратачке“, 26.

ска, priredio i predgovor napisao Vojislav D. Nikčević; preveo Mile Bogeski, Podgorica: Istorijski institut Crne Gore, 2001 (=Mon. Montenegro IV/1), 198-205; С. Марјановић-Душанић, „Повеља краља Милутина опатији Св. Марије Ратачке“, *Стари српски архив* 1 (2002), 25-26.

79 *Mon. Montenegro IV/1*, 198.

80 К. Јиречек, *Историја Срба II*, 75.

81 Thalloczy-C. Jireček, E. Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia I*, Vindobonae 1913, 163; *Mon. Montenegro IV/1*, 200.

82 M. Premrou, „Dve poslanici papeza Benedikta XI“, *Prilozi za KJIF III* (1923), 183-185.

83 С. Ђирковић, „Католичке парохие у средњовековној Србији“, у: Сима Ђирковић, *Работници, војници, духовници*, Београд: Equilibrium, 1997, 254.

Темнић

Ратачке повеће знамо да је на челу хумске епископије 1306. године био епископ Јован, јер је ово његов први помен. Сукобио се са римокатоличким епископом Корчуле Иваном Крушићем, који је истицао сопствена права над Стоном и Стонским Ратом. Спор је Крушић изгубио захваљујући посредовању српског архиепископа Јевстатија, који се за Јована заузео код Милутина. Которски епископ Думуња заузимао је положај између 1288. и 1306. године.⁸⁷ Поред људи из црквене хијерархије спомињу се као сведоци и велики казнац Мирослав, челник Бранко и жупан Владислав (Јонима), представници државне власти. Мирослав је био у служби краља Милутина између 1305. и 1307. године. Челник Бранко је био нижи по чину од казнаца Мирослава, виши од жупана Владислава, а вршио је службу на двору краља Милутина, у непосредној краљевој близини. Челник је дворски чиновник, неки су били заповедници јаким војним утврђења или утврђених градова и бринули се за њихову безбедност. На двору су бринули о његовој безбедности и сигурности владареве личности и били људи од посебног краљевог поверења. Потчињени су им били део војника и дворана, а у одређеним случајевима имали су и извршну власт. Неки челници су били сеоске старешине или у црквеној служби. Жупани су припадали кругу велике властеле са пространим наследним земљопоседима и потчињеним људима.⁸⁸ Представници државне власти као сведоци били су најужи круг поверљивих и оданих људи краља Милутина и његови најближи сарадници. Јелена је и са њима била у блиским везама, јер су уз краља представљали једне од најмоћнијих и најутицајнијих људи у држави, преко којих је могла деловати на краља, прилике у држави и остварити своје циљеве.

Занимљиво је присуство дједа босанске цркве Мирослава, које се може тумачити чињеницом да је у том тренутку дошло до зближавања дуалиста и православца, али и констатацијом да је јерес била присутна у Јелениним земљама. С тим би се могли повезати проблеми са свештенством и верницима, који се помињу у преписци папе и барског надбискупа Марина.⁸⁹

Ситуација у северној Албанији у

⁸⁷ Исто, 28.

⁸⁸ Исто, 26-28; М. Благојевић, *Државна управа у српским средњовековним земљама*, Београд: Службени лист СРЈ, 2001, 210-211.

⁸⁹ Мирослав Поповић, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, 79.

Милутиново време

Занимљив случај доноси нам документ из времена барског надбискупа Михаила, тачније 1291. године.⁹⁰ Он говори о везама краљице Јелене са бискупијом у Сапи. Сапа је древни романски градић у албанским планинама који је највероватније уништен за време монголске најезде 1242. године.⁹¹ Педесет година касније преживело расуто и новопридошло становништво је желело да га обнови. Писмо папе Николе IV сведочи о заузимању краљице Јелене и барског надбискупа код папске курије да се дозволи стварање нове дијецезе. Постоје различита тумачења о улози краљице Јелене. Јиречек само констатује да је до одобрења дошло посредовањем Јелене, а Ч. Мијатовић наглашава да је она обновила и населила Саву (Сапу – по Јиречеку оба назива означавају исто место) и исто тако тражила и столицу католичког бискупа.⁹² Нема изричите тврдње да је она обновила и населила овај град, али смисао текста на то указује.⁹³

Писмо које су краљица Јелена и барски надбискуп послали Римској курији и које је садржало податке о овом питању није сачувано. За комунални живот преживелих становника, њихових потомака и придошлица у Зетском приморју и Северној Албанији од највеће је важности било постојање бискупије, односно редовно попуњавање упражњене столице. Грађани су изабрали за бискупа неког свештеника Петра, за кога су тврдили да је одани католик и верник. Могао је да добије рукоположење само од барског надбискупа, а надбискуп Михаило је изгледа имао резерве према Петровој кандидатури и није хтео да га рукоположи без папиног пристанка. Папа је наложио да се кандидатура испита уз помоћ дубровачког фрањевачког гвардијана и доминиканског приора, нагласивши да се Михаилова одлука не сме разликовати од њихових. Ако се установи да Петрова кандидатура није ваљана, Михаило је добио налог да за сапског бискупа пронађе и постави личност погодну, католичку и одану апостолској столицу.⁹⁴ Узрок папиног

⁹⁰ А. Theiner, *Mon. Slav.* I, 111; *Mon. Montenegrina* IV/1, 190.

⁹¹ М. Антоновић, *Град и жупа у Зетском приморју и северној Албанији*, Београд: Историјски институт, 2003, 65.

⁹² К. Јиречек, *Историја Срба* II, 76; Ч. Мијатовић, „Ко је краљица Јелена?“ *Летопис Матице српске* 217 (1903), 4.

⁹³ А. Theiner, *Mon. Slav.* I, 111.

⁹⁴ Исто, 111.

неповерења можда лежи у томе што се град Сапа у Албанији налазио „iuxta Scavos“, поред Срба, јер је његова политика према Србији и њеним владарима већ тада доживела привремени неуспех.⁹⁵ Краљица Јелена је личним заузимањем код Курије, где је уживала велики ауторитет, помогла подршку обнови града и формирање нове бискупије.⁹⁶

У северној Албанији, пред крај Милутинове владавине, постојало је велико незадовољство српском влашћу и настаје устанак северноалбанске властеле на подстицај папе. Јула 1319. папа Јован XXII (1316–1334) писао је северноалбанској властели, тројици Мусакија и другима, обухвативши скоро све крајеве где су живели етнички Албанци. Пишући Мусакијима, назвавши их „католичким мужевима утврђеним у правој вери“, који нису желели да трпе тиранију краља Рашке, кога назива шизматиком и непријатељем хришћанске вере, папа истиче да су одабрали прилику да одбаце Милутинову власт. Када је писао другим представницима властеле, папа понавља претходно речено, истиче да су сковали план да се уклоне од Милутиновог неверја и обећао подршку Свете столице. Папа наводи да је информације о приликама у Албанији добио од епископа Кроје, Андрије. Све ово одвијало се у склопу међународних околности проистеклих из коалиције Филипа Тарентског, угарског краља Карла Роберта и хрватског бана Младена II Шубића, из прве половине 1318. године, коју је папа Јован благословио.⁹⁷ Јуна 1318. епископ Андрија и епископ Албаније Михаило, добили су задатак од папе Јована XXII да рукоположе новог архиђакон Драча. Наиме, десигнирани архиђакон се није усудио да оде на рукоположење од стране папе, јер се плашио световне власти, пошто је исказана тврдња да су „шизматички“ заузели Драч.⁹⁸ Из овога М. Антоновић закључује да је у северној Албанији постојало незадовољство српском влашћу, које је прешло и у верско питање, те да постоји

велика вероватноћа да су Срби, на кратко, по други пут у време Милутина, заузели Драч.⁹⁹

* * *

Краљ Стефан Урош II Милутин је током своје владавине активно радио на јачању, ширењу и реорганизацији Српске цркве, спровођењу литургијских реформи и учвршћивању нових националних, владарских култова светих из династије Немањића. Требало је уклопити црквену организацију новоосвојених и припојених области у организацију Српске архиепископије. Све претходно наведено огледа се и у његовој изузетно активној ктиторској делатности, како у држави, тако и ван ње. Радио је на добрим односима са Римокатоличком црквом, нарочито у Приморју, где је обнављао и неке римокатоличке богомоље, имао блиске сараднике у римокатоличкој хијерархији. Таква политика била је неопходна због великог броја римокатолика у српској држави, који су били битни за њено привредно и административно јачање, а и због међународне ситуације, која је диктирала добре односе са Папством и покушаје уније, да би се српска држава извукла из повремених тешких међународних политичких прилика. Приоритет су увек били толеранција и сарадња, уз чување српских државних и црквених интереса, у лавирању између Угарске, Свете Столице и Византије, као кључних политичких фактора на Балкану тога времена.

Сарадња и поштовање према обема Црквама је уобичајени продукт тога времена, јер су Немањићи од почетка били у добрим односима са Западом и Западном црквом. Западни утицаји у српским земљама су стално присутни од Стефана Немање и изражени све до Милутиновог времена, када византијске традиције постају преовлађујући узор у уметности, култури, па и политици. Српска архитектура раног периода има одлике романичке уметности, Стефан Немања је прешао из римокатоличке у православну веру, велики део верника у српској држави био је римокатоличке вероисповести, поготово у Зети, римокатолички живаљ је допринио развоју трговине и рударства у Србији и имао своје парохије, краљевска круна Стефана Првовенчаног дошла је из Рима, добри односи са Папством и западним државама били су присутни, Немањићи су се у контексту политичких односа у Европи често женили римокатоликињама. Таква симбиоза западних

95 М. Антоновић, *Србија и Лионска унија: неуспео покушај приближавања, Међународни научни симпозион 950 година од Великог раскола (1054) и 800 година од пада Цариграда у руке крсташа (1204)*, Београд, 2004, 125-126.

96 Г. Суботић, „Краљица Јелена Анжујска – ктитор црквених споменика у Приморју“, *Историјски гласник* 1-2 (1958), 146.

97 М. Антоновић, „Црквена политика краља Милутина у северној Албанији у светлу западноевропских извора“, 26-27; *Acta Albaniae* I, 196.

98 М. Антоновић, „Црквена политика краља Милутина у северној Албанији у светлу западноевропских извора“, 27-28; *Acta Albaniae* I, 189-190.

99 М. Антоновић, „Црквена политика краља Милутина у северној Албанији у светлу западноевропских извора“, 28.

Темнић

утицаја са неговањем српске православне традиције и државних интереса, била је један од кључних елемената захваљујући којим је српска држава заузимала важно место међу тадашњим државама и била цењена као важан међународни фактор.¹⁰⁰

Поред преговора о унији, Милутин је био и ктитор истакнутих римокатоличких богомоља, бенедиктинских опатија Св. Сергија и Вакха и Св. Богородице Ратачке. Листа сведока Ратачке повеље говори да је и Милутин, идући стазама своје мајке, за своје сараднике узимао људе из римокатоличке хијерархије. Изгледа да је постојала сарадња Српске православне и Римокатоличке цркве на одређеном ступњу, нарочито у Приморју. Сарадња српске државе са Римокатоличком црквом била је потребна да би се одржали добри односи са Папством и Западом и омогућио заједнички живот римокатоличког и православног становништва у српској држави, пре свега у Зети.

Такође, римокатолички житељи Приморја и унутрашњих српских земаља (рудари Саси, трговци из Дубровника и других приморских, па и италијанских градова) имали су изузетан значај за развој занатства, рударства, трговине и економски полет Србије. Било је у интересу државног привредног уздицања да им се обезбеде добар третман, услови и привилегије, пре свега исповедање вере и оснивање римокатоличких парохија. Доказ ове сарадње је учешће краљице Јелене, краљева Драгутина и Милутина у обнови римокатоличких богомоља, Јеленино и Милутиново издавање повеље римокатоличком манастиру Св. Богородице Ратачке, чији су сведоци представници високе римокатоличке и православне хијерархије, затим повеља племићкој породици Жаретића, чији је представник Марин био барски надбискуп, изасланик и близак сарадник српске владарске породице.¹⁰¹ Такође, пред крај Милутинове владавине у северној Албанији је постојало незадовољство српском влашћу, које је прешло и у верско питање, те постоји велика вероватноћа, према појединим ауторима, да су Срби, на кратко, по други пут у време Милутина, заузели Драч.

Summary

Miroslav M. Popović

CHURCH POLICY OF STEFAN UROŠ II MILUTIN (1282–1321): ON THE OCCASION OF THE ANNIVERSARY OF HIS DEATH

During his reign, King Stefan Uroš II Milutin actively worked on strengthening, expanding and reorganizing the Serbian Church, implementing liturgical reforms and strengthening new national, ruling cults of saints from the Nemanjić dynasty. All of the above is reflected in his very active ktetorial activities, both in the country and abroad. He worked on good relations with the Roman Catholic Church, especially in the Littoral, where he also restored some Roman Catholic places of worship, and had close associates in the Roman Catholic hierarchy. Such a policy was necessary because of the large number of Roman Catholics in the Serbian state, who were important for its economic and administrative strengthening, and also because of the international situation, which dictated good relations with the Papacy and the union's attempts to get out of the occasional difficult state because of the international political circumstances. The priority has always been tolerance and cooperation, while preserving Serbian state and church interests, in maneuvering between Hungary, the Holy See and Byzantium, as key political factors in the Balkans at that time.

¹⁰⁰ Мирослав Поповић, *Стефан Драгутин: верска политика и култ: прилози за биографију*, 82.

¹⁰¹ Мирослав Поповић, *Стефан Драгутин: верска политика и култ: прилози за биографију*, 82-84; Мирослав Поповић, *Српска краљица Јелена између римокатоличанства и православља*, 103-104.

